

Tyttöjen kanssa saunan lauteilla

- Tirkistysreikiä sukupuolierolla politikoivaan filosofiaan

Ollessani nuori opiskelijapoika minulla oli tapana saunoa tyttöjen kanssa. Kokemukseni olivat tärkeä osa opintoja. Ne opettivat minulle sukupuolisuuden filosofiaa. Vietimme iltaa opiskelijajuhlissa, ja tytöt laittoivat saunan lämpiämään. Olimme ensin pukuhuoneessa ja riisuimme vaatteet pois, lopuksi sujautimme pois Calvin Kleinin. Sitten saunoimme, saunoimme ja saunoimme. Välillä kävimme pukuhuoneessa vilvoittelemassa, mutta emme käyttäneet pyyhkeitä. Kosteus kuivui ihollemme, ja tytöt ottivat kaljaa. Itse en nauttinut lainkaan. Jäin vain hajamielisesti tähyilemään maisemaa, joka avautui näköalasaunan panoraamaikkunasta Tammerkosken suvantoon. Sen jälkeen palasimme saunan lämpiämään.

Tieteellinen kirjallisuutemme on viime vuosina rikastunut väitöskirjatutkimuksilla, joissa käsitellään sukupuolisuuden filosofiaa ja sosiologiaa. Filosofian piirissä tunnetuimpia ovat Sara Heinämaan *Ele, tyylit ja sukupuoli* (1996), Tuija Pulkkinen *Postmodern Political Agency* (suom. *Postmoderni politiikan filosofia*, 1998) ja Petri Sipilän *Sukupuolitettu ihminen – Kokonainen etiikka* (1998). Postmoderniin ajatteluun kytkeytyvät kirjallisuustieteessä väitelleen Lasse Kekin *From Gay to Queer* (2003) ja sosiologi Jan Wickmanin *Transgender Politics* (2001). Sosiaalipolitiikassa työnsä tehneen Tuula Juvosen *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia* (2003) ja sosiologian piirissä useita julkaisuja toimittaneen Jukka Lehtosen *Sukupuoli ja seksuaalisuus koulussa* (2003) eivät ole ensisijaisesti teoreettisia tutkimuksia, vaan niiden motivaatio on käytännöllisempi. Samoin Olli Stålströmin jo legendaarisen maineen saavuttaneessa teoksessa *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu* (1997), jossa arvioidaan kriittisesti myös historian eri vaiheiden teoreettisia sitoumuksia. Tosin tämänkin teoksen näkökulmanasettelussa painotutaan sosiaalisen konstruktio- nismien ja postmodernismien suuntaan.¹

Seksiväitöskirjojen tulva todistaa, että vaietuista aiheista joudutaan lopulta käymään perinpohjainen keskustelu. Vaikka edellä mainituista tutkimuksista on puhuttu julkisessa sanassa jo niiden ilmestyessä varsin paljon, nyt on hyvä hetki pysähtyä pohtimaan, millaista tutkimus on ollut

ja minne seksuaalisuuden tutkimisessa ollaan matkalla. Tässä artikkelissa tarkastellaan Suomessa tuotettua seksuaalisuuden filosofiaa viimeksi kuluneen vuosikymmenen pituisella aikajänteellä. Mukana on sekä uudempia että vanhempiä teoksia vertailujen tekemiseksi ja kokonaisarvioiden laatimiseksi.

Käsitykseni mukaan sukupuoli on laajasta kyseenalaistamisesta huolimatta edelleenkin ensisijaisesti lihallinen ominaisuus ja sukupuolijako sen mukaisesti kaksiarvoinen tosiasia. Filosofia, joka on pitänyt lähtökohtanaan binaarista sukupuolieroa, on ollut ontologisesti uskottavampaa ja lähempänä varsinaista eksistenssifenomenologiaa kuin ne ”eksistenssifilosofisina” pidetyt postmodernismien muodot, jotka ovat kiistäneet tiedon, totuuden, arvojen ja muiden nimettömien lisäksi lähes kaiken, myös sukupuolen.

Kolme viimeksi mainittua väitöskirjaa lukeutuvat arki-realististen tutkimusaiheiden kenttään. Ne sisältävät paljon havainnollista ja laadullisten haastattelumenetelmien avulla saatua tietoa, mutta ne pääsevät lähimmäksi myös eksistenssifilosofisen ihmiskuvan ihanteita. Niinpä kehon ääri-voilla liikkuva näennäinen pinnallisuus voi olla myös syvälistä. Tieteellinen työ, joka suostuu hyväksymään sukupuolijakoon liittyvät lihalliset lähtökohdat, on edistänyt myös seksuaalivähemmistöjen poliittisten oikeuksien kehittymistä paremmin kuin pelkkä uppoutuminen kyseenalaistamisen

syövereihin. Väiteaineistoltaan kestävimmiten osoittautuvat ne teokset, joiden abstraktioaste on alhaisin.

Sex-gender-erottelun vahvistava kumoaminen

1990-luvun pioneerien – Heinämaan, Pulkkinen ja Sipilän – töitä leimasi tyytymättömyys niin biologisperäiseen olemusajatteluun kuin sosiaaliseen konstruktionismiin. Kirjoittajat ovat karttaneet varhaisemmalle feminismille ominaista sukupuolen jakamista biologiseen sukupuoleen (*sex*) ja niin sanottuun sosiaaliseen sukupuoleen (*gender*). Arki-ajattelun näkökulmasta onkin vaikea ymmärtää, mitä ”sosiaalisesti konstruoituva” sukupuoli tarkoittaisi; käännettynähän käsite merkitsee lähinnä ”sosiaalisesti rakentuvaa sukupuolta”. Oppisanastoon vihkiytymättömien mielessä ajatus on herättänyt aitoa ihmetystä: miten niinkin kokemuksellinen ja fyysinen asia kuin sukupuoli voisi ”rakentua yhteiskunnallisesti”? Myös useiden seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ihmisten omasta mielestä yhtä hyvin heteroseksuaalinen kuin homoseksuaalinen käyttäytyminen edellyttävät sukupuolen, johon intentiomme voivat viitata. Lisäksi monet transseksuaalisuuden muodot hyödyntävät juuri sukupuolieron kaksiarvoisuutta ja osoittavat, miten tärkeäksi kaksiarvoinen sukupuoliero koetaan. Käytännössä jaottelu alkaa wc-kulttuurista ja jatkuu internetin deittisaitteihin ja chattihuoneisiin.

Piintyneeksi konservatiiviksi leimaamisen uhallakin katson, että *sex-gender*-jako on edelleen selitysvoimainen ja tutkimuseettisesti perusteltu, kunhan sen *gender*-puoli asetetaan oikeaan yhteyteensä, pukeutumisen ja muotien piiriin, ja pidetään erillään varsinaista seksuaalista käyttäytymistä ja sukupuolta koskevista tarkasteluista. Näin kyseinen erottelu tulee tarpeettomaksi, mutta tavallaan se jää myös voimaan.

Sukupuolen ja sukupuolisen käyttäytymisen ero

Sara Heinämaa koetti aikoinaan lieventää *sex-gender*-erottelua tukeutumalla Maurice Merleau-Pontyn havainnonfilosofiaan ja Simone de Beauvoirin feminismin. Toisaalta hän näyttää painottaneen sukupuolen ensisijaisena toteutumisyhteytenä sen yhteiskunnallista perustaa, *genderiä*. Ongelmana seksuaalisuuden filosofiassa on ollut se, että filosofiset teoreetikot on valittu kymmenien vuosien takaa. Tämä näkyi jo Heinämaan työssä. De Beauvoir ja Merleau-Ponty ovat luoneet filosofiansa kokonaan erilaisessa asennekentässä kuin mitä pari viimeksi kulunutta vuosikymmentä edustavat. Myöskään eksistenssifenomenologinen ajattelu ei välity kovin edustavasti Merleau-Pontyn kautta, ja pidänkin häntä enemmän marxilaisena havainnonpsykologina kuin fenomenologina.

Tuija Pulkkinen puolestaan tukeutuu Michel Foucault'n ja Judith Butlerin ajatteluun, joista ensin mainittu edustaa strukturalismia ja konstruktionismia, kun taas jälkimmäinen on jatkanut de Beauvoirista alkanutta feminismin perinnettä. Petri Sipilä on tehnyt sukupuolella filosofoimisesta myös viihteellistä performanssia perustamansa Plastic Pony -ryhmän kanssa. Kyseessä on muovi- ja kumiasuja hyödyntävä pukeutumistrendi, jossa filosofisesti kiinnostavaa on se, mitä muovipukujen ja -kupujen alta lopulta löytyy.

Heinämaa, Pulkkinen ja Sipilä onnistuivat käsittelemään aiheitaan sofistikoituneesti ja kiertämään suuren osan suku-

puolisen olemusajattelun, sosiaalisen konstruktionismin ja uudemman *queer*-teorian ongelmista. Silti väitän, että ratkaisut olivat suureksi osaksi retorisia. Ne eivät tarjonneet juuri mitään sellaista, joka ylittäisi selitysvoimaisuudellaan sukupuolta ja seksuaalista kanssakäymistä koskevan arki-ajattelun.

Esimerkin sinänsä ketterästä linjanvedosta voi löytää Tuija Pulkkinen teoksesta *Postmoderni politiikan filosofia*. Hän sanoo näin:

”Olen sosiaalisen konstruktionismin kannalla perusolemuksen oletettavan essentialismin ja sosiaalisen konstruktionismin kiistassa. Ihmisillä ei ole sellaista synnynäistä ruumiin tai mielen ominaisuutta, joka saisi heidät eroamaan ”normaalista” seksuaalisuudesta. Mielestäni alkupe-
räinen ruumiillinen tai henkinen eroavuus ei ole syy ihmisen erilaiselle seksuaaliselle identiteetille. Samanaikaisesti kuitenkin puolustan identiteetin kategorioita homo- ja lesbopolitiikassa. Identiteetti on merkityksellinen poliittinen väline, eikä identiteetti ole myöskään sattumanvarainen vaan syvästi merkityksellinen seikka henkilön elämässä, jotakin jota ei voi erottaa persoonallisuudesta.

Tämä merkitsee, että en hyväksy sen enempää ajatusta, että identiteetti on pysyvä ominaisuus kuin että se olisi valittu.”²

Kirjoittaja hylkäsi biologisen olemusajattelun ja naturalistisen reduktionismin, jotka kiistävät valintojen merkityksen kokonaan ja sijoittavat seksuaalisuuden kulttuurin ulkopuolelle: luonnon tosiasiaksi. Toisaalta hän kritikoii sosiaalista konstruktionismia ja *queer*-teoriaa. Kirjoittaja selviytyi elegantisti myös identiteetin käsitteen aatehistoriasta. Modernina aikana sukupuolta koskevat käsitykset olivat vallettua hegeliläisten tai marxilaisten, kulttuurisesti valmiina ja muuttumattomina pidettyjen seksuaali-identiteettien varaan. Niiden vangeiksi yksilöt aina uudelleensyntyivät. Liberalismin aikakaudella ihmisten ajateltiin olevan yksilöllisesti vapaita valitsijoita. Vasta postmodernistisen filosofian vaikutuksesta identiteettiä on alettu pitää poliittisina muodostelmina, ja niitä koskeva väittely on korvattu puheella identiteettipolitiikasta.

Pulkkinen tavoin kannatan identiteetin ja politiikan käsitteitä. Itsereflektion kehämäisyyteen liittyvine heikkouksi-
neenkin ne ovat edelleen hermeneuttisesti käyttökelpoisia, kun arvioidaan ihmisten itsetuntoa ja vapauden asteita. Poliittikan käsite puolestaan viitoittaa tietä moniin herkullisiin taisteluihin.

Postmodernistisen ajattelun ongelmat painavat kuitenkin enemmän kuin emansipaatiopolitiikan hedelmät. Olemusajattelun ja konstruktionismin välistä tietä on luikerteltu eteenpäin lähinnä sillä verukkeella, että *seksuaalisen käyttäytymisen* käyttäytymislunne vaatii kiistämään myös *sukupuolta* koskevan olemusajattelun. Postmodernistien lähtökohdanaan pitämä ajatuskalku näyttää olevan seuraava: (1) Jos *sukupuolinen käyttäytyminen* hahmottuu normatiiviseksi ja vailla olemusta olevaksi toiminnaksi, niin myöskään jaon homo- ja heteroseksuaaliseen käyttäytymiseen ei saisi antaa leimata tapojamme ymmärtää *sukupuolta* (eli jakaa seksin osapuolia naisiin ja miehiin). Toisaalta (2) postmodernistit ovat ajatelleet niin, että (a) kielletessä sukupuolieron kaksiarvoisuus on kiellettävä homo- ja heteroseksuaalisuus,

kun taas (b) kannatettaessa kaksiarvoista sukupuolijakoa sitoudutaan automaattisesti jakamaan myös sukupuolinen käyttäytyminen tiukasti kahtia homojen ja heteroiden rajaviivaa pitkin. Edellä mainitut postmodernisteille ominaiset päättelykulut ovat nähdäkseni kestävämpiä. *Sukupuolieron kaksiarvoisuus* ei merkitse sen enempää *homojen kuin heteroiden kieltämistä*, eikä siitä seuraa myöskään *seksuaalikäyttäytymistä koskevan dualismin myöntämistä*.

Pääongelma on, että *sukupuolista käyttäytymistä* koskeva argumentaatio on sekoitettu *sukupuolta* koskevaan argumentaatioon. Esimerkin antaa Pulkkinen teoksesta poimittu lainaus:

”Sukupuolen käsite on normaalille ja normaalin rajoja luovalle ja vartioivalle tieteelle syvästi heteroseksuaalisen binaarilogiikan ehdollistama. Se noudattaa säännönmukaisesti yhteiskunnallisia sukupuolihierarkioita, ja uusintaa olemassa olevia sukupuolikäytäntöjä.”³

Sukupuolta ja seksuaalista käyttäytymistä ei ole nähdäkseni kytketty yhteen niinkään ”heteroseksuaalisessa binaarilogiikassa” vaan yllä mainitussa sitaatissa. Väitän, että kyseistä asiantilaa objektiivisena kuvauksena pitävä postmodernismi on itse aivan yhtä syyppää *sukupuolen* johtelemiseen *seksuaalisesta käyttäytymisestä* kuin kaikki muukin virheajattelu. Logiikkaa onkin vaikeaa löytää käsityksestä, että *sukupuolta* leimaisi *heteroseksismi*. Ihmisethän voivat *toimia* esimerkiksi heteroseksuaalisesti tai homoseksuaalisesti, kun taas sukupuoli on kiinteä *ominaisuus*, joka ei riipu eikä muutu sen perusteella, miten käyttäydymme. Sukupuoli kylläkin tekee mahdolliseksi sen, että voimme pitää käyttäytymistämme hetero-, homo- tai biseksuaalisena. Yllä mainittu näennäisongelma ratkeaa siis helposti, kun miehenä tai naisena olemista koskeva argumentaatio erotetaan homo- tai heteroseksuaalisuutta koskevasta argumentaatiosta.

Sukupuolta ja sukupuolista käyttäytymistä koskevien mielipiteiden sekoittuminen käy ilmi myös *Postmodernin politiikan filosofian* seuraavasta toteamuksesta:

”Samat henkilöt, jotka ”vähät välittävät sukupuolesta” eivät välttämättä ole avoimesti ei-heteroseksuaaleja perheissään.”⁴

Velvoittaisiko siis sukupuolesta vähät välittävä asenne olemaan myös ”ei-heteroseksuaali”? Miksi *sukupuolta* koskeva kannanotto yhdistetään jälleen *seksuaaliseen käyttäytymiseen*? Entä kääntäen: pitäisikö minunkin kiistää sukupuoleni voidakseni olla homoseksuaali? Pelkään pahoin, että nämä asiat alueet on sekoitettu nimenomaan sukupuolta koskevissa tutkimuksissa. Niiden poliittisesti vapauttavia tendenssejä on perusteltu puuttumalla seuraavaan sinänsä virheelliseen ajatuskulkuun, joka on useimpien postmodernististen filosofioiden lähtökohtana ja kritiikin kohteena: (3) ”Jos hyväksytään sukupuolta koskeva olemusajattelu, niin pitää hyväksyä olemusajattelu myös tarkasteltaessa sukupuolista käyttäytymistä.” Tätä ajatusta postmoderni feminismi on sitten pyrkinyt vastustamaan. Taistelut on kuitenkin käyty tuulimyllyjä vastaan, kun pälkähästä olisi päästy viittaamalla sukupuolen fenotyypilliseen lihallisuuteen ja erottamalla sukupuolta koskeva mielipiteenmuodostus käyttäytymisilmiöistä. Itse kannatankin sukupuolta koskevaa olemusajattelua mutta

kritikoin sellaista olemusajattelua, joka pyrkii tekemään sukupuolisesta käyttäytymisestä kiveen kirjoitettua.

Paperitiikerin pilkut

Taidehistorioitsija Leena-Maija Rossi julkaisi hiljattain teoksen *Heterotehdas – Televisiomainonta sukupuolituotantona* (2003), joka on kirjoitettu Suomen Akatemian *post doc* -tuotantona. Ainoin myös itse samasta lähteestä tutkimustukea seksuaalisuutta käsittelevää hankettani varten, mutta hakemus diarioidiin tyhjin toimin. Koska aiheesta on nyt olemassa tämä tutkimus, kiteytän omat teesini kahteen argumenttiin. Ensimmäinen koskee aiheeseen liittyvän sosiodynamiikan taustoittamista ja toinen käsitteellistä suuripiirteisyyttä, jolla sukupuolinen käyttäytyminen ja sukupuoli on kytketty yhteen tässäkin teoksessa nimeä myöten.

Teoksen havainnot visuaalisen kulttuurin ilmiöistä ovat tarkkanäköisiä, mutta kirjoittaja tyytyy lähinnä *kuvaamaan* niitä. Hän ei analysoi riittävästi sitä, mistä voi johtua, että seksuaalisuutta koskevien normien muutokset ovat tapahtuneet nimenomaan mainonnan ja muun populaarikulttuurin johdolla. Käyttäytymisvariaatioiden tuotteistaminen näyttelyesineiksi saattaa kertoa esimerkiksi siitä, että erilaisuutta ei koeta vielääkään kovin luontevaksi osaksi elämää vaan enemmänkin teennäisrooliksi, jolla tavoitellaan huomiota. Mutta arvoasenteissa on saattanut tapahtua myös aitoa muutosta, kun homoja, lesboja ja transseksuaaleja ei arvoteta enää yksiselitteisen kielteisesti vaan heitä pidetään vain mielenkiintoisina friikkeinä. Trendihurmion pärskeissä olisi voinut pohtia enemmän sitä, kuinka ideologista oma ”edistyskellisenä” pidetty aikamme on.

Toinen huomautus koskee sukupuolen ja sukupuolisen käyttäytymisen teemaa. Myös *Heterotehdas* koettaa vastata kysymykseen, mikä tai mitä sukupuoli on:

”Sukupuoli muotoutuu esityksistä, kuvista, mallisuorituksista ja niiden jäljittelevästä tavoittelemisesta, siteeraamisesta ja ruumiillisista tyyleistä. [...] Sukupuoli on ideologiaa, sopimuksia, neuvottelua ja uusintamista. Se on myös konflikteja, politiikkaa ja joskus vallankumouksellisiakin suorituksia. Sukupuoli muuttuu ajassa ja paikassa; se on historiallinen ja kontekstisidonnainen rakennelma.”⁵

Edellä lausutun mukaan sukupuoli voi riippua melkein mistä tahansa paitsi siitä, mihin *se* on kiinnitetty. Sukupuoleen liittyy ilman muuta konflikteja ja politiikkaa, mutta nehan eivät *ole* sukupuoli. Lauselman, jonka mukaan sukupuoli ”muuttuu” ja on ”rakennelma”, tuskin on kovinkaan tosi. Käsite, että sukupuoli on ”neuvottelua”, muuttaa sukupuolen lopullisesti pelkäksi paperitiikeriksi, ja lähes huvittava on ajatus, että sukupuoli voi olla ”siteeraamista”. Mainitakoon, että yllä olevasta sitaatista on kastroitu vain sisäviite, jossa kiitollisuudenvelka ajatusten alkuperästä oli palautettu telaketjufeministi Judith Butlerilta lainattuihin lauseisiin.

Hänen mukaansa sukupuoli on muotoutunut ”pako-tavan toiston seurauksena”, mutta vähintään yhtä sugeroivaa on postmodernistien oma toistopakko, jossa seksuaalivähemmistöjen emansipaatio tehdään riippuvaiseksi sukupuolijaon kiistävästä ajattelusta. Kas näin:

”Sukupuolella ei Butlerin mukaan ole varsinaisesti alkuperää, eikä sukupuolittunut oleminen ilmaise mitään subjektin sisimmästä kumpuavaa ydinsukupuolta. *Sama pätee seksuaalisuuteen*: heteroseksuaalisuus ei tästä näkökulmasta edustakaan ainoaa luonnollista peruseksuaalisuutta vaan ainoastaan yhtä seksuaalisuuden muotoa, jota tuotetaan, ylläpidetään ja normalisoidaan valtavien kulttuurisain satsauksin.”⁶

Olen myös omasta puolestani arvostellut heteroseksismiä valtavien kulttuurisain uhrauksien. Yhtä paljon olen sijoittanut siihen, että Suomen Akatemia, tutkijakoulu ja muut hautomot saataisiin ymmärtämään sukupuolen ja sukupuolisen käyttäytymisen ero. Koen jo dostojevskilaista sääliä niitä heteroveljiäni kohtaan, jotka ovat heteroutensa vuoksi joutuneet sukupuoltaan koskevien hyökkäysten uhreiksi. Heteronormatiivisuuden kohdistuvan arvostelun siivellä on näet koetettu kieltää myös mies. Miehen kieltämisestä kertoo puolestaan Giovenardi Eugénion romaani *Kielletty mies*.⁷ Sukupuolta ja maskuliinisena miehenä olemista vastaan kamppaileminen on ollut yhtä ideologista kuin pelkkä heteronor-

matiivisuus itse. Eikö esimerkiksi homo saisi olla Mies, jos hän sitä on?

Sen sijaan kansainvälisien kuuluisuuksien referoiminen näyttää olevan aina turvallista. Jos sukupuoli on pelkkä diskursiivinen muodoste, myös sukupuolisista kokemuksista on vaarassa tulla pelkkää lahjatonta logosentrismia.

Kuvitus: Janne Marfio

Miesten ja naisten uhanalaisuus

Entä mistä sukupuolieron kiistämishalukkuus juonsi juurensa, ja mistä se saattoi kertoa? Kun seksuaalisen vapautumisen aika oli ohi 1980-luvulla, ei haluttu etsiä enää vain seksiä vaan alettiin pohtia sitä, mitä on sukupuoli. 1970-lukua leimanneiden orgioiden jälkeen ei tasapainoilta halun ja tyydytyksen välillä vaan oman sukupuolisen identiteetin ympärillä. Tavallaan tämä oli johdonmukaista. Kun on saavuttanut vapauden, on pakko alkaa kysellä itseltään, kuka oikeastaan on: Mitä sukupuolta olen? Olenko seksuaalinen, tai mihin sukupuoliero perustuu? Subliimiin seksin kieltämiseen saattoi vaikuttaa myös aids-ilmiö, joka riisti ihmisiltä vapaan seksin. Toisaalta myös pidättäytyminen seksistä voitiin nähdä

seksuaalisen vapauden ilmaisuna, eräänlaisena seksuaalisten ylläkkeiden ”pakottavuudesta” luopumisena.

Tässä mielessä postmodernistit katsoivat taistelevansa vapauden haaveen hyväksi. Postmodernismi voidaan nähdä itsen havainnoimisessa tapahtuneena muutoksena, historian vaiheena, jonka tarkoitus oli todistella seksuaalisuudelle annetun etusijan häviämistä. Postmodernistithan pyrkivät murhaamaan myös ukko-Freudin, jonka mukaan kaikki mitä teemme, viittaa seksiin. Postmodernistien käsityksen mukaan seksuaalisuudelle kuuluisi toisarvoinen asema, joka sillä katsotaan olleen modernia yhteiskuntaa edeltäneissä yhteiskunnissa. Heidän toiveensa oli, että seksuaalisuus poistuisi muiden, kenties vaikuttavampien kysymysten paikalta, joita olivat esimerkiksi syntymä, maine ja kuolema. Ajatus oli, että maskuliinisuus ja feminiinisyys hajoaisivat viimein kokonaan ja jäljelle jäisi vain lajitelma yksilöllisiä ja itseensä viittaavia sukupuolia. Tämä tuskin kuitenkaan voi vastata sukupuolen olemusta kovinkaan hyvin, koska silloin sukupuoli kadottaisi toiseuteen viittaavan luonteensa kokonaan. Miesten ja naisten yhteinen uhanalaisuus syntyykin nyt miehenä olemisen tai naisena olemisen kieltämisestä.

Tämän päivän yhteiskunnassa postmodernistien projektit on valjastettu normatiivisten piilofunktioiden toteuttamiseen: sukupuolen kieltämisvimma on korvannut entisille ajoille tyyppillisen seksin kieltämisen. Siinä, missä viktoriaaniset tädit ärsyttivät seksiä janoavia ihmisiä omilla normeillaan, postmodernistiset sukupuolieron kieltäjät toteuttavat nyt samaa sadistista nautinnonhaluaan kieltämällä seksin keskeisen välineen, sukupuolen. Sukupuolen kieltäminen on seksin kieltämistä. Se ilmaisee rukoilijasarjakkujen ja sädekehänunniin aggressiota ja kohdistuu voimakkaimmin nimenomaan miehiin. Kyse on perimmältään samasta ahdistelusta kuin 1800-luvun yhteiskunnassa. Sen mukaan esimerkiksi akateemista tutkimustukea ei myönnetä, jos tutkija ei ole sukupuolieron kiistävälle tiedepolitiikalle tottelevainen. Moinen politikointi on paitsi teoreettisesti himmeää, myös tiedepoliittisesti moraalitonta, täysin moraalitonta.

Sukupuolen näkeminen ei-kaksiarvoisessa tai ’desentralisoidussa’ (hajautetussa) viitekehyksessä ei olekaan merkinnyt mitään vapautumista vaan vapauden rajoittamista. Postmodernismin keinoilla ”vapautunut” on kuin äänestäjä, joka muuttaa mielipidettään mielipidetiedustelun eikä oman tuntonsa mukaan – vain nähdäkseen vallassa jonkin edustamansa symbolimuodostelman, jota hän kannattaa siihen liittyvän tunnelman eikä tosiasioiden vuoksi. Hän vaihtaa sukupuolta, vaatteita ja tapoja muodin eikä kokemuksensa mukaan.

Ollako outo?

Sex-gender-erottelu leimasi 1980-lukua ja sen kritikointi 1990-luvun alkua. 90-luvun puolivälissä muotiin tullut *queer*-teoria on postmodernistisen ajattelun äärimuoto. Se on julistanut olevansa aikaansa edellä kiistämällä vähemmistöt, enemmistöt ja kiinteät identiteetit. Niinpä sille ei ole olemassa homoja, lesboja, naisia eikä miehiä vaan ”outoja” (engl. *queer*) ihmisiä. Sana *queer* on kerännyt epäileviä katseita myös seksuaalivähemmistöliikkeen omalta taholta. On kysytty, merkitsikö siirtyminen vahvoja seksuaali-identiteettejä juhlivasta *gay*-kulttuurista *queer*-ajatteluun muuta kuin päätymistä ojasta allikkoon, takaisin 1950-luvun rä-

meeseen, jossa outona olemista pidettiin vielä outona. *Queer*-sanan kääntämistä suomen kielen sanaksi ”pervo” pidettiin alun perin huonona asiaan liittyvän kielteisen arvovarauksen vuoksi. Myöskään ranskan kielen käsitteellinen vastine sanalle ”outo” (*bizarre*) ei ole saanut kovin laajaa kannatusta seksuaalivähemmistöjen keskuudessa. Kun seksistä puhutaan vältellen tai vieraalla kielellä, se kertoo lähinnä omasta vieraantuneisuudesta. Sama pätee myös tieteeseen, jossa vierasperäisten sanojen käyttö näyttää joskus koomiselta ja kertoo asioita koskevasta hämmennyksestä ja huonosta itsetun-
nosta.

Outouden käsitteeseen liittyvä negatiivinen varaus on vuosien myötä hälvennyt, mutta yksipuolinen sitoutuminen englannin kielen merkitysten sopimuksenvaraisuuteen ja kontekstiriippuvuuteen uhkaa tehdä *queer*-teoriasta itsestään erään ideologisen ajattelun muodon. Miksi samasta sukupuolesta pitävä olisi ”iloinen” (*gay*), ja miksi hetero olisi muka ”suora” (*straight*)? Monet homot ovat olleet aivan ”suoria” heteroita, kun taas moni hetero on pintaa raaputettaessa paljastunut hyvinkin kieroksi kaappitapaukseksi. Myös sana ”järki” (*reason*) merkitsee englannin kielessä samaa kuin ”syy”. Viktoriaanisessa yhteiskunnassa utilitaristinen ajattelu tuottikin platonista joutilaisuutta ja viisautta vastustavan vaatimuksen: ”Selitä heti seksisi syy!” Niinpä seksuaalinen nautinto alettiin yhdistää vain lisääntymiseen ja lajinsäilytykseen. Tämä on tavallaan vastaus siihen, miksi tärkeistä asioista ei kannata kirjoittaa itselleen vieraalla ja läpikotaisin ideologisella englannin kielellä.

Sitoutuminen angloamerikkalaiseen teoriaperinteeseen toteutuu turkulaisten Lasse Kekin ja Jan Wickmanin töissä. Wickmanin teos *Transgender Politics* keskittyy aiheensa puolesta suomalaisen transsuliikkeen historiaan. Mutta teos on itsekä ”historiallinen”, kahdesta syystä. Se on ensimmäinen transvestiittien ja transseksuaalien asemaa käsittelevä teos Suomessa. Englanniksi julkaisemalla kirjoittaja lienee pyrkinyt täyttämään tieteen muotovaatimuksia, tai hän etsii kansainvälisestä yhteisöstä enemmän ymmärtämystä aiheelleen. Toiseksi, teos kertoo erään seksuaalivähemmistön nousemisesta maan alta. Wickmanin teos sitoutuu vielä huomiota herättävän paljon järjestödiskurssiin kuten myös tutkimusaihe. Mutta omituista on, miksi transsuliike on kääntynyt vastustamaan kaksiarvoista sukupuolijakoa. Juuri pyrkimyksen vaihtaa sukupuolta olettaisi parhaiten *todistavan* sukupuolieron tärkeyden puolesta.

Lasse Kekin väitöskirja *From Gay to Queer* on ”perinteinen” lähinnä siksi, että tutkimuksen lähtökohtana on vain yksi teos, prosaisti David Leavittin käsikirjoitukseen perustuva ja Tony Kushnerin ohjaama näytelmä *Angels in America* (1993). Tämä aiheenvalintaan liittyvä ratkaisu tuottaa tietyn epäsuhtaan *queer*-teorian omaan liikkuvuuteen verrattuna. Toisaalta teoksesta purkautuu yli 400-sivuinen analyysi intertekstuaalisuudesta. Pidätydyn itse arvioimasta Kekin nimenomaista tutkimusta, koska en tunne *sanataiteita* enkä *kirjallisuuden teoriaa*...

Queer-teoreetikot pitävät omaa ajatteluaan niin kameleonittaisena, että he kieltävät sen muodostavan mitään teoriaa. Siten siihen voi kohdistaa samoja epäilyksiä kuin uskontoon, joka kieltää olevansa uskontoa. Postmodernistit ovat esiintyneet äänekkäästi kaikenlaista yksiarvoisuutta vastaan, mutta samalla he ovat pyrkineet järjestäytymään tieteellistä tutkimusverkostoa muistuttavaksi puolueeksi.

Kun teoria itse välttelee määritelmiä ja kieltää sitoutuvansa mihinkään, sekin alkaa vaikuttaa oudolla tavalla oudolta. Tulkitsen kokonaistilannetta niin, että kiinnostus *queer*-teorioihin kertoi kiistämisinnokkuuden ylikuumenemisestä: sublimaation lumivyöry pääsi vapaasti pyörimään ja mielikuvituksen haaveet lähtivät lentoon.

Seksuaalisuuden kehollinen rakentuminen

Postmodernistisia ajatussuuntia leimaa se, että niissä on tehty sukupuolisuutta koskeva perusratkaisu ontologisella tasolla, mutta ratkaisun luonne on jätetty artikuloimatta. Tässä suhteessa professori Lauri Rauhalan luonnosteleva jako ihmisen keholliseen, tajunnalliseen ja situationaaliseen eksistenssitason voi olla edelleen valaiseva.⁸ Hänen mukaansa ilmiöitä pitäisi tutkia *samalla tasolla*, jolla havaittavat ilmiöt itsekin esiintyvät. Aiheeseemme yhdistettynä tämä merkitsee, että *sukupuolta* pitäisi tutkia kehollisella tasolla, kun taas *sukupuolisen käyttäytymisen* ilmiöitä on luontevinta lähestyä tajunnan intentioita analysoivalla tajunnallisella tasolla – tai situationaalisella, ihmissuhteet huomioon ottavalla tasolla.

Eksistenssifenomenologia ei salli yhden ilmiötason redusoimista toiselle, mutta se ei myöskään tue kartesiolaista jakoa aistimaailman ja tietoisuuden sfääreihin. Sukupuoliselle kokemiselle on näet keskeistä juuri kokemusten *ei- tai esipredikoitavuus*: tyhjentyttömyys pelkkään ”tietoon” tai käsitteellisiin merkityksiin. Seksuaalisen kokemuksen ravistelevuuden kautta paljastuu, että kieli ei edellä kokemusta, toisin kuin analyttiset filosofit ja pragmatistit ovat vakuuttelleet. Heidän ajattelunsa onkin edustanut sen tyyppistä järjen ja tunteen hajottamista, joka on muodostanut vastakohdan esimerkiksi platoniselle tunteiden ja järjen harmonialle. Platonisessa rakkaudessa samaa sukupuolta olevien ihmisten yhteinen kokemusmaailma luo osapuolten välille myös yhteisiä kokemuksellisia merkityksiä mahdollistaen samalla keskinäisen ymmärtämisen ja todellisen filosofian.

Kun merkitykset ymmärretään ei-käsitteellisiksi ja kokemukselliseksi, voidaan ihmisestä piirtää kokonaisvaltainen kuva. Sen sijaan sukupuolieron kiistäviä filosofioita on leimannut kielifilosofinen asenne ja kartesiolainen ideologia, joka on kiinnittynyt niiden kylkeen joko myötäilemisen tai vastarinnan kautta. Sosiaalisen konstruktionismin käsitys ”sukupuolesta diskurssina” on tunnustanut sukulaisuutta kielifilosofialle, kun taas postmodernistiset suunnat ovat kamppailleet (ainakin näennäisesti) kielifilosofiaa vastaan. Yhtä kaikki, ne ovat pyrkineet kieltämään inhimillisen kokemuksen ei- ja esipredikatiiviset merkitykset. Kukaan ihminen tuskin on kuitenkaan kokemustensa tasolla enempää tai vähempää homo tai hetero riippuen vain siitä, onko hänellä käytössään kokemustapaansa vastaava *käsite* vai ei. Näkemys, että homoseksuaalisuus ”keksittiin” vasta silloin, kun sitä vastaava käsitekin keksittiin 1860-luvulla, on nähdäkseni pelkkä hämäysemppu, jolla valtakulttuurit ovat puolustelleet tapaansa sulkea silmänsä koko asialta ennen tuota aikaa.

Sovellan nyt Lauri Rauhalan analyysia ihmisen eksistenssitasoista sukupuolisuuden filosofiaan. Kehollista todellistumistasoa vastaa tällöin *lihallinen* eksistenssitaso, tajunnallista tasoa *intohimojen, halujen ja tarpeiden* taso ja situationaalista tasoa *seksuaalisen kanssakäymisen ja normien* taso. Sukupuolen adekvaatti toteutumisen- ja tarkasteluyhteys on tällöin lihallinen eksistenssitaso, kun taas sukupuolinen käyttäytyminen

ilmenee tajunnallisella ja situationaalisella tasolla, joilla sitä voidaan luontevimmin myös tutkia. Sukupuolisella käyttäytymisellä on siis sekä tajunnallinen että situationaalinen toteutumisyhteytensä. Tajunnallisella tasolla esiintyvät ihmisen vulgaarit intohimot ja halut sekä tietoisuuden osittain muokkaamat tarpeet ja merkitykset. Toisaalta sukupuolista käyttäytymistä voidaan tutkia luontevasti situationaalisella tasolla, koska seksuaalisen käyttäytymisen oma luonne on olennaisesti relationaalinen: se on suhde. Sukupuolisuuhde on mahdollinen vain, jos intentioilla tai kanssakäymisellä on kohde, sukupuoli. *Sukupuolta* on kuitenkin tarkasteltava vain kehollisella eksistenssitason tasolla, koska sukupuoli ei voi olla olemassa pelkkänä ”intentionaalisenä objektina” (esim. abstraktina merkinä tai merkityksenä), eikä se ole myöskään käyttäytymisilmiö vaan lihallinen ominaisuus.

Niinpä eksistenssifenomenologisessa sukupuolisuuden filosofiassa ei ole kyse angloamerikkalaiselle ajattelulle ominaisesta jaosta biologiseen tai yhteiskunnalliseen sukupuoleen. Sukupuolen tarkastelemiseen soveltuvan kehollisen eksistenssitason nimeäminen ”lihalliseksi” ansaitsee jatkossa hieman pidemmän perustelun. Fenomenologiseen seksuaalisuusanalyysiin liittyvien käsitteiden sijoittuminen ihmisen kolmen eksistenssitason malliin käy ilmi seuraavasta kaaviosta:

I Kehollinen eksistenssitaso.

Tutkimuksen kohde: *Sukupuoli*.

Sukupuolen tematisaatio: *Lihallinen*.

Lihallisuuden alaan sisältyy fenotyyppinen eli ruumiillisesti koettu sukupuoli.

Lihallinen sukupuolen tematisoiminen muodostaa vaihtoehdon sekä naturalismin edustamalle ”biologiselle” tarkastelutavalle että postmodernistien harjoittamalle sukupuolen redusoimiselle normeihin, diskursseihin ja tyyleihin. Eksistenssifenomenologian kannalta viimeksi mainituilla ei ole relevanssia *sukupuolta* koskevissa tarkasteluissa.

II Tajunnallinen eksistenssitaso.

Tutkimuksen kohde: *Sukupuoliset intentiot sekä sukupuolisen käyttäytyminen ja toiminta*.

Sukupuolisen käyttäytymisen tematisaatio: *Intohimot, halut ja tarpeet*.

Tajunnallinen tutkimustaso valottaa sukupuolisen käyttäytymisen ilmiöistä sen *intentionaalisen* eli toisiin ihmisiin ja ympäristöön suuntautuvan luonteen. Tarkastelujen paino on tällöin yksilön tajunnan sisällöissä, jotka voivat olla kokonaan tai osittain tiedostamattomia kuten intohimot ja halut, tai tietoisia kuten tarpeet, joita tietoisuutemme tunnistaa ja valikoi.

III Situationaalinen eksistenssitaso.

Tutkimuksen kohde: *Sukupuolinen käyttäytyminen ja toiminta*.

Sukupuolisen käyttäytymisen tematisaatio: *Seksuaalinen kanssakäyminen ja normit*.

Situationaalinen tutkimustaso valottaa sukupuolisen käyttäytymisen ilmiöistä sen *sosiaalisen* olemuksen. Homo- ja

Kuvitus: Janne Martola

heteroseksuaalisuutta onkin parasta lähestyä juuri tällä ja edellä mainitulla tutkimustasolla, jolloin myös seksuaalisesta käyttäytymisestä johtuvat konfliktit voidaan ymmärtää *normeista* riippuviksi. Homo- tai heteroseksuaalisuutta ei tällöin erehdytä pitämään enempää lihallisina kuin biologisinakaan *ominaisuuksina* vaan sukupuolisen *käyttäytymisen* tai *toiminnan* muotoina.

Sanan 'kohde' käyttäminen saattaa tässä yhteydessä vaikuttaa objektivoilta. Käytänkin kyseistä käsitettä vain välttääkseni demonstratiivista moniselitteisyyttä, joka saattaisi hämärtää puheena olevan idean esittämistä. 'Käyttäytyminen' puolestaan viittaa vulgaariin ja reflektoimattomaan seksuaalisuuteen, kun taas 'toiminnalla' viitataan tietoisempaan käyt-

täytymiseen. Jotta voitaisiin edetä intentionaaliselta tasolta II seksuaalisuuden toteuttamiseen ihmissuhteissa (taso III), myös sukupuolen ja sukupuolijaon on oltava voimassa (taso I). Käyttäytyminen ja toiminta näet edellyttävät sukupuolen, johon ne voivat viitata. Tämä puolestaan tekee kaksiarvoisen sukupuolijaon tasolla I välttämättömäksi.

Sukupuoli on lihassa

Edellä esittämäni malli antaa kohtalaisen selväpiirteisen, toimivan ja selitysoimaisen lähtökohdan sukupuolen ja seksuaalisen käyttäytymisen filosofiseen tarkastelemiseen. Esimerkiksi solubiologia ei ole pystynyt löytämään perus-

teita sille, miksi homo- tai heteroseksuaalisuus olisivat biologisia tai geeneihin kirjoitettuja ominaisuuksia.⁹ Siksi näiden useasti ”ominaisuuksina” pidettyjen käyttäytymismuotojen tarkastelu sopii parhaiten juuri tajunnalliselle ja situationaaliselle tasolle II ja III, joilla niiden intentionaalinen ja normatiivinen olemus tulevat selvimmän esille.

Myös transsukupuolisuuteen liittyvät ongelmat puoltavat ontologisen analyysin tarpeellisuutta. Transseksuaalit ovat usein käyttäneet sukupuolen vaihtamisesta termiä ”sukupuolen korjaaminen”. He haluavat siis saattaa oman sukupuolensa vastaamaan itse kokemaansa sukupuolta. Biologian kannalta kyseessä ei ole kuitenkaan sukupuolen vaihtaminen eikä korjaaminen vaan pelkkä ulkonäön muutos, sillä ihmisen kromosomisto säilyy joka tapauksessa entisenlaisena. Fenomenologiset filosofit eivät yritä väittää tätä biologista tosiasiaa vastaan kuten postmodernistit. Sen sijaan fenomenologit ratkaisevat asian kiinnittämällä huomion kokeville subjekteille *ilmenevään* eli fenotyyppiseen sukupuoleen. Niinpä myöskään edellä esittämäni argumentaatio, jolla olen kritikoinut postmodernistisia suuntia ja perustellut kaksiarvoisen sukupuolijaon tärkeyttä, ei nojaudu biologisen sukupuolen käsitteeseen eikä naturalismiin. Ne edustavatkin useimmiten erityistieteiden tematisaatioita ilmiölle nimeltä sukupuoli. Tässä mielessä myöskään kaksiarvoisen sukupuolieron kannattaminen ei ole Michel Foucault’n arvostelemaa biopolitiikkaa, sillä ruumiillisuus ja kehollisuus, joihin sukupuolten jakoa kannatettaessa sitoudutaan, eivät ole biologian käsitteitä vaan filosofian käsitteitä.

Fenomenologisille filosofeille sukupuolen kaksiarvoisuus ei ole ensisijaisesti biologinen – geneistä, hormoneista tai kromosomeista riippuva – fakta, vaan lihallisesti ja kokemuksellisesti ilmenevä tosiasia. Kysymykseen sukupuolen merkityksestä voi vastata johtopäätöksenomaisesti näin: *Inhimillisen kokemisen kannalta merkityksellinen sukupuoli on se, joka ilmenee fenotyyppisesti ihmisen kehossa eli hänen lihassaan.*¹⁰

Fenomenologisen filosofian ratkaisuehdotus biologisen sukupuolen ja sosiaalisen sukupuolen välillä käytyyn sananvaihtoon on: *Liha*. Se sopii sukupuolen fenotyyppiseen tematisoimiseen erityisen hyvin, koska sen kautta hahmottuu, että sukupuolista kokemista leimaa (i) ruumiillisen ja henkisen kokemisen *kokonaisvaltaisuus*, (ii) *sukupuolielinten* keskeinen rooli seksuaalisessa kokemisessa ja (iii) kokemiseen liittyvien merkitysten juontuminen suoraan *ei-predikatiiviselta* eli keholliselta eksistenssitasolta. Myös fenomenologiselle filosofialle itselleen tyypillinen kuvaus tajunnan intentionalisesta rakenteesta voi havainnollistaa tapaa, jolla ihmisen koko keho nähdään yhtenä suurena sukupuolielimenä; esimerkiksi suuntautumisen ideaa sinänsä voi pitää fallossymbolisena. Tämä liha on siis samaa, jonka tunnemme Eppu Normaalin laulusta: ”Sanoin sulle huhuu, se on liha joka puhuu, ja se meidät yhdistää!”¹¹

Fenomenologisen ajattelun keinoin voitaisiin nähdäkseen ratkaista myös useita transsukupuolisuuteen liittyviä ongelmia paremmin kuin sitoutumalla postmodernismiin tai *queer*-teoriaan, joiden kautta on ajautettu turhaan sukupuolijaon kiistämiseen. Samasta näkökulmasta voidaan ottaa kantaa myös 1980-luvun feministien luoman *sex-gender*-jaottelun oikeutukseen. Olen pitänyt jopa sitä paremmin perusteltuna kuin eräiden nykyisten feministien yritystä kieltää käsiteparista toinen (*sex*) ja kytkeä tämän englannin kielen sanan kaksoismerkitys ’sukupuoli’ ja ’sukupuolinen käyttä-

tyminen’ yhteen. Itse katson, että käsiteparista olisi karsittava *gender*, säilytettävä *sex* ja analysoitava se osiinsa. Tätä kautta ihmisen seksuaalisuudesta voitaisiin hahmottaa erikseen sukupuoli ja sukupuolinen käyttäytyminen, kun taas *gender* on pelkkä viikunanlehti, jolla ei ole tekemistä enempää sukupuolen kuin sukupuolisen käyttäytymisenkään vaan lähinnä vaatetus suunnittelun ja muotitaiteen kanssa.

Käsitykseni mukaan sukupuolella ei ole olemassaoloa lihallisen tason ulkopuolella. Myös sukupuolen kautta koetut *merkitykset* liittyvät läheisesti ihmisen kehollisen eksistenssitason. Omalla tavallaan asian puolesta todistavat ne filosofit ja sosiologit, jotka *eivät ole* kyenneet löytämään sukupuolelle mitään olemusta tai olinpaikkaa vaatteiden, muotien tai pukeutumistrendien maailmasta. Sukupuoleen liitettyjä käyttäytymis- ja näyttäytymisodotuksia sekä niiden arvoituksia, kuten maskuliinisuutta ja feminiinisyttä, tulisikin käsitellä sukupuolesta riippumattomina asia-alueina. Itse asiassa vasta näin voitaisiin irrottautua myös sukupuolta leimanneista ideologioista, kun maskuliinisuuden tai feminiinisuuden hyödyntäminen olisi mahdollista (esim. pukeutumisessa) sukupuolesta *huolimatta*.

Loppuratkaisuksi jää, että sukupuoli on lihallinen ominaisuus, jonka tärkein toteutumisyhteys on fenotyyppinen sukupuoli eli se, mitä ilmenee jalkojen välissä. Tämä tarkoittaa, että ihmisen sukupuoli on hänen kehonsa ja sukupuolielimensä ominaisuus. Tältä pohjalta voitaisiin tehdä myös uskottavinta seksuaalivähemmistöpolitiikkaa. Eksistenssifenomenologinen sukupuolisuuden ontologia ei merkitse nojautumista diskursseihin eikä käsitteisiin eikä niiden kautta tematisoituun olemusajatteluun. Eksistenssiajattelun lähtökohtana on niinkin konkreettinen asia kuin liha, jonka merkitys ei voi koskaan paljastua asiaa koskevassa sanankäytössä, vaan ensisijaisesti kokemuksen ja ei-käsitteellisen tiedonmuodostuksen piirissä.

Asia voidaan lausua myös niin, että kieltäessään ei- ja esipredikatiiviset merkitykset analyttinen filosofia, postmodernismi ja pragmatismi ovat pyrkineet kiistämään samaa sukupuolta olevien ihmisten yhteiseen kokemusmaailmaan perustuvan merkityskonstituution. Näin ne ovat pyrkineet toimimaan ymmärtämisen edellytyksiä, samaa sukupuolta olevien ihmisten rakkautta ja aitoa filosofiaa vastaan.

Homo-hyvää¹² tutkimusta?

Vähemmistöpoliittisesti motivoituneessa tutkimuksessa huomiota on herättänyt suunnaton yksimielisyys sosiaalisen konstruktionismin ja *queer*-teorian verrattomuudesta. Eriävät mielipiteet on pyritty vaijentamaan, tai ainakaan niiden esittäjiä ei ole rahoitettu. ”Kriittiseksi” itseään nimittävä nais- ja miestutkimus ei olekaan postmodernismiin ihastuttuaan osoittanut kovin merkittävää itsekriittisyyttä, mikä on tehnyt siitä suorastaan epäkriittistä. Kaikissa vähemmistöissä ja tiedeyhteisöissä esiintyy painetta yksimielisyyteen. Yksimielisyyttä tarvittaneen poliittisten päämäärien tavoittelemiseen. Avoimuudesta ja vapautuneisuudesta kertoisi se, minkä verran yhteisö sallii keskuudessaan antiajattelua.¹³

Aavistan syyn myös siihen, miksi kiistanhalustaan kuuluisa Jacques Derrida tunnetaan meillä täällä Suomessa ”Ranskan Jukka Hankamäkenä”. Hänelle solidaarisesti totean, että erimielisyydestä pitäisi palkita. Kriittinen vastaajattelijana esittää näkemyksensä oman toimeentulonsa kus-

tannuksella, ja juuri siksi kyseenalaistamisen pitää olla kannustettavampaa kuin pelkän valtavirtaan yhdistyvän hymistelyn. Pelkkä ”kriitikiksi” nimittämisen sijasta rohkenenkin luonnehtia edellä muotoilemaan Lihan Filosofian seksuaalisuuden filosofian kopernikaaniseksi kumoukseksi. Se on käänteentekevä osa sitä murrosta, joka nyt on meneillään sukupuolisuuden filosofiassa.

Samalla kun innostus postmodernismia ja *queer*-teoriaa kohtaan on laantunut, ollaan taas matkalla kohti arkirealistisia aiheita ja sukupuolisuuden käsittämistäpoja. Tuula Juvosen ja Jukka Lehtosen haastattelututkimukset ovat kelpo esimerkkejä siitä, kuinka seksuaalivähemmistöistä voidaan puhua yleistajuisesti tieteellisyyden kärsimättä. Tosin näissäkin väitöskirjoissa teoreettisiin selkänöjiin tukeutuminen on vielä suhteellisen varomatonta. Foucault ja Butler saavat taaskin lähes pyhimyksen roolin. Mielipidejohtajien laakeroiminen on ymmärrettävää, koska he edustavat myös vähemmistötutkimuksen omia saavutuksia, mutta asiaan liittyvä reflektioimattomuus saattaa ilmentää myös tarpeetonta häviömielialaa suhteessa heidän oman ajattelunsa itsenäisyyteen. Siten se voi vaarantaa heidän antamansa tieteellisen esimerkin, jolloin viittaaminenkin muuttuu helposti vain rituaaliseksi.

Juvosen ja Lehtosen teoksissa strukturalistinen ote toimii kuitenkin kohtalaisen hyvin. Juvosen ja Lehtonen eivät pohdi vain homoseksuaalisuuden (tai ”ei-heteroseksuaalisuuden”) ilmenemistäpoja erilaisissa henkisissä tiloissa ja kulttuurin kerroksissa, vaan he analysoivat myös sukupuolen paikkaa ja seksuaalisuuden toteutumista konkreettisissa fyysisissä tiloissa ja arkkitehtonisissa suhteissa.

Tuula Juvosen *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia* sijoittuu Tampereelle kuten tekijänsäkin. Tätä on tervehdittävä iloiten, sillä homo- ja lesbohistorioiden kirjoittaminen on ollut tarpeettoman pääkaupunkikeskeistä. Teoksessa valaistetaan, millaista homojen ja lesbojen elämä oli viime vuosisadalla Pohjoismaiden suurimmassa sisämaakaupungissa, Pohjolan pikku-Pariisissa, leveäharteisessa Mansessa. Elävän kerronnan kautta välittyy kuva tukahdutetuista tunteista, jotka saattavat vaikuttaa nykyisyyden näkökulmasta ahdistavilta. Niihin ovat liittyneet salaiset tapaamispaikat ja puisto- ja käymäläkulttuuri, jossa yksityinen oli vääristyneellä tavalla julkista. Homojen elämää leimasivat porno, sota ja ”teatteri” – niin kaksoiselämän teennäisyyteen kuin taiteilijamyytin varassa piileskelemiseen viittaavassa merkityksessä.

Juvosen aineistona ovat haastattelujen lisäksi oikeuksien pöytäkirjat. Seikka muistuttaa edelleen siitä, kuinka keskitysleirimäistä homoihin ja lesboihin suhtautuminen on ollut. Myös Olli Stålströmin väitöskirjaa vastaan nostettiin syyte tamperelaisessa käräjäoikeudessa, ja niinpä synkydeltä ei vältty suomalaisen homoliikkeen lähihistoriakaan. Stålströmin ja Juvosen työt osuvat yksiin siinä, että molemmat kirjoittavat historiaa.

Kun Stålströmin *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu* tuli aikoinaan painosta, A-studion toimittaja kysyi raportissaan, ”leimataan homot taas sairauksiksi”.¹⁴ Foucault’lta periytyvä historian vaaliminen saattaaakin toistaa tarpeettomasti vanhoja käsityksiä. Huomiota ansaitsisi myös nykyajan oletettu ”edistyskäsitys”. Meillähän ei ole vielä edes omaa kansallisvaltiota, vaikka identiteetin ja kansakunnan käsitteet liittyvät liikkeissämme yhteen lippua myöten. Legitiimi Suomi on monen homon ja lesbon kannalta edelleen

vain muutaman neliökilometrin kokoinen, kun pöndellä, provinssissa ja periferiassa eletään yhä Juvosen kuvailemaa aikaa. Myös Jan Löfström teki 1990-luvulla Essexin yliopistossa tarkastetun väitöskirjan suomalaisesta homohistoriasta, mutta kielensä ja kansainvälisen julkaisuyhteytensä vuoksi se on jäänyt Juvosen teosta vähemmälle huomiolle.¹⁵ Eniten epäilyksiä Juvosen teoksessa herättää turhankin helposti tunnistettava teesi, että homoseksuaalisuutta ei ole olemassa josakin ”valmiina”, vaan se toistuu kussakin tilanteessa omanlaisenaan.¹⁶

Jukka Lehtosen väitöskirja *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa* keskittyy yläasteiden ja sen jälkeisten oppilaitosten (lähinnä lukioiden) ihmissuhteisiin, tiloihin ja normeihin. Lehtonen kieltää tekevänsä vähemmistötutkimusta ja keskittyy kuvaamaan, minkälaisia *valtakulttuurit* ovat olleet. Näköalojen luominen seksuaalivähemmistöihin niitä ympäröivien peilipintojen kautta on kiinnostavaa mutta ongelmallista siksi, että keskustelut käydään valtakulttuurien ehdoilla. Tämä saattaa tuottaa vaikutelman, ettei meillä ole mitään omaa.

Lehtonen on käyttänyt aineistonaan ei-heteroseksuaalisten oppilaiden kanssa käymiään teemahaastatteluja. Näkökulmaa pyritään luomaan myös opettajakunnan suunnalta, kun nuoret arvioivat heidän asenteitaan ja mielipiteitään. Lehtosen aiheina ovat muun muassa aavistukset ja avoimuus, seksuaaliset kokemukset, kaveruus ja seurustelu, paikka ystävien keskuudessa ja lauman ulkopuolella sekä liikuntatunteihin liittyvä monimielisyys, joka koostuu välttelyn ja odotuksen ristiriitaisista tunteista. Juuri lihallisissa yhteyksissä kuten liikuntatunneilla tulee näkyviin, että homojen ja heteroiden asenteet ovat yhtä kaukana toisistaan kuin taivas on maasta, vaikka sukupuoli onkin sama. Sukupuoli ja sukupuolinen käyttäytyminen ovat siis eri asioita. Homojen ja heteroiden eroja ei selittäne pelkkä ”heteronormatiivisuus”, vaan myös yksilön alkuperäinen eksistenssinsä kokemistapa.

Osa Lehtosen aineistosta on ennestään tuttua, ja hän onkin niittänyt mainetta heterokoulun arvostelijana niin, että *Z*-lehden entinen päätoimittaja Pauli Löija ehti jo kehua Lehtosta ”melkoisen tuotteliaaksi tutkimusten suoltajaksi”.¹⁷ Mutta itse pidän Lehtosen analyttisestä ja sarkastisesti suihkivasta kynästä, jolla hän hellii haastattelemiaan koululaisia ja muita kyyhkyläisiä. Poiminnat vekkuleiden vesseiden kertomuksista ovat paikoin varsin nautittavia.

Teos tarjoaa myös moraalisia pähkinöitä tuomalla päivänvaloon sen, kuinka oppilaat ja opettajat ovat kiusanneet toisiaan sekä omien ryhmiensä sisällä että ryhmien välillä. Erityisen ansiokasta tutkimuksessa on, että siinä kerrotaan, miten tehty työ muutti osapuolten itseyttä, ja raportoidaan myös odotusten vastaiset ja sitä kautta tietoa lisäävät tulokset. Lehtosen teosta voi suositella jokaiselle, joka haluaa tietää, mitä kouluissa tapahtuu – ja kuinka koulujen heteronormatiivisuudesta voi päästä eroon.¹⁸

Mansikkahilloa, olkaa hyvä!

Entä mihin olen itse pyrkinyt edellä esittämälläni analyysillä? Haluanko sinkkufeministien nuuskakerholta Black Widow -rajauksen silmäni? Toivonko Drag-Kalkkunan hui-taisevan minua Mustanaamion irtonumerolla? Odotanko, että Suomen Akatemia lahjoittaisi minulle ämpärillisen mansikkahilloa? Itsekritiikin vaatimuksiin vastaan tavalla, joka

lienee kaikille foucault'laisille kallonporaamoille tyyppillinen: "Onko täällä enää muita järkeviä kuin minä?"

Kaikilla mainitsemillani tutkimuksilla on pysyviä ja muhkeita ansioita kuten niiden tekijöilläkin. Tosiasiassa nämä julkisuudessa kiitetyt tutkimukset eivät ole kuitenkaan kovin tarkasti ajateltuja. Olenkin pyrkinyt kyseenalaistamaan niiden teoreettisiin sitoumuksiin liittyvän postmodernin kyklooppimaisuuden ja avaamaan asioihin eksistenssifenomenologisen näkökulman, joka perustuu sukupuolen ja sukupuolisen käyttäytymisen ontologiseen analyysiin.

Uudehkon teoksen *Sosiologian sukupuoli* mukaan sosiologia-tieteenalallakin on sukupuoli.¹⁹ Enää ei pitäisikään arvostella vain yhteiskunnallisten käytäntöjen ideologisuutta. Tieteenharjoittajat voisivat keskittyä arvioimaan sitä, kuinka tutkimus on saattanut olla yksipuolista. Esimerkiksi Jukka Lehtonen toteaa huolelliseen tapansa, että hän pelkäsi työnsä jossain vaiheessa itse "jäävänsä kiinni" heteronormatiivisuudesta.²⁰ Minua kiinnostaa, miten tutkijakunta voisi saada itsensä kiinni turhasta sukupuolijaon kiistämisestä.

Erään ongelman muodostaa se, *mitä on* tuo usein mainittu heteronormatiivisuus. Nimityksen taustalla vaikuttaa käsitys, että heterot muodostavat elämäntavaltaan ja arvoiltaan yhtenäisen ryhmän, jolle on ominaista niin sanotun ydinperheen perustaminen. Sellaisena heteronormatiivisuus haittaa tietenkin sekä homojen että heteroiden omaa elämää. Postmodernistisen tutkimuksen eräänlaista konservatiivisuutta osoittaa se, että hokiessaan kulttuurin heteronormatiivisuutta se saattaa itse vahvistaa tuota heteronormatiivisuutta. Heteronormatiivisuutena ei voitane pitää vain käsitystä, että "lapset eivät kuulu homoparisuhteisiin". Heteronormatiivisuutta ilmentää myös se varsinkin lesboväestölle ominainen vaatimus, että lasten täytyy ehdottomasti kuulua myös heidän parisuhteisiinsa! Kerjätessään "heteroseksistisenä" pitämänsä elämäntapaa postmoderni heteronormatiivisuuden vastustaminen saattaa itse olla erittäin "heteronormatiivista".

Tehostamisen varaa on ajatuskulujen ohjaamisessa loogisiin lopputuloksiinsa. Myös tutkimusten yhteiskunnallista vaikuttavuutta voisi edelleen terävöittää. Monet tieteenharjoittajat näyttävät ajattelevan, että kun jokin ilmiö on tarpeeksi hyvin selitetty, se lakkaa olemasta voimassa. Oletus voi olla esimerkiksi seuraava: kun on tieteellisesti osoitettu, että homojen syrjiminen työelämässä on "vain sosiaalinen normi", se selitettynä lakkaa vaikuttamasta. Usko pelkkään tiedon voimaan johtaa usein taikurimaiseen ajatteluun, jossa pelkän filosofoimisen tai sosiologisoimisen uskotaan jo muuttavan yhteiskuntaa. Kyllä siihen vaaditaan jatkuvasti työtä.

Myönteistä edellä mainituissa tutkimuksissa on se, että ne eivät tukeudu enempää biologismiin kuin analyttiseen kielifilosofiaan. Naturalistien äänet ovat muuttuneet vähemmistöistä puhuttaessa usein pelkäksi köhinäksi, kun homoseksuaalisuutta ei ole voitu "sovittaa" naturalistiseen lajinsäilytysideologiaan. Analyttisilla kielifilosoifeilla puolestaan ei ole ollut seksuaalisuuden eri muodoista juuri mitään sanottavaa, ja niinpä analyttisen systeemi-filosofian lähestymis- ja etäännyttävät ovatkin yleensä tyypistyneet pelkäksi kartesiolaista dualismia hyödyntäväksi "tunneteoriksi".

Viitteet

1. Stälströmin teoksen olen arvioinut jo aiemmin *Sosiologia*-lehdessä 2/1998.
2. Pulkkinen 1998, s. 161.
3. Pulkkinen 1998, s. 164.
4. Pulkkinen 1998, s. 160.
5. Rossi 2003, s. 12.
6. Rossi 2003, s. 12–13. Kursivointi lisätty.
7. Eugénio 2001.
8. Ks. esim. Rauhala 1993.
9. Ks. esim. teostani *Dialoginen filosofia* (2003, s. 203–204) ja siinä viitattua kirjallisuutta.
10. Aiheesta lisää YleQ-kanavan radio-ohjelmassa, jossa keskustelin sukupuolisuudesta ja toiseudesta toimittaja Markku Heikkisen kanssa Yrjönkadun uimahallin saunassa. Suorana lähetyksenä 14.10.2004 radioitu ohjelma on kuunneltavissa YleQ:n internet-kotisivuilta.
11. Eppu Normaali laulussaan "Urheiluhullu" albumilla *Onko vielä pitkä matka jonnekin?* (Poko Records, 1994).
12. Jukka Lehtosen (2003, 147) mukaan sanaa "homo" käytetään nuorisokielessä myös joidenkin poikkeuksellisen myönteisenä koettujen ilmiöiden kuvailemiseen, kuten maininnassa "Elokuva oli homo-hyvä".
13. Erään esimerkin seksuaalivähemmistöliikkeen sisäisestä vasta-ajattelusta tarjoaa Mark Simpsonin vuonna 1996 toimittama kokoelma *Anti-Gay*, joka tosin hyödyntää postmodernistista ajattelua.
14. TV 1:n *A-studio* 22.11.1997.
15. Ks. Löfström 1994.
16. Juvonen 2002, 31.
17. Pauli Löija *Z*-lehdessä 3/2000, 18.
18. Kymmenen kohdan ohjelmasta ks. Lehtonen 2003, 237–255.
19. Ks. Kirsti Lempiäinen 2003.
20. Lehtonen 2003, 272.

Kirjallisuus

- Eugénio, Giovenardi, *Kielletty mies*. Suom. Hillka Mäki. Like, Helsinki 2001.
- Hankamäki, Jukka, *Dialoginen filosofia – Teoria, metodi ja politiikka*. Yliopistopaino, Helsinki 2003.
- Juvonen, Tuula, *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Vastapaino, Tampere 2002.
- Kekki, Lasse, *From Gay to Queer – Gay Male Identity in Selected Fiction in David Leavitt and Tony Kushner's Play Angels in America I–II*. Peter Lang, Bern 2003.
- Lehtonen, Jukka, *Sukupuoli ja seksuaalisuus koulussa – Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Nuorisotutkimusverkoston julkaisu 41. Yliopistopaino, Helsinki 2003.
- Lempiäinen, Kirsti, *Sosiologian sukupuoli – Tutkimus Helsingin ja Tampereen yliopiston sosiologian kurssikirjoista 1946–2000*. Vastapaino, Tampere 2003.
- Löfström, Jan, *The Social Construction of Homosexuality in Finnish Society from the Late Nineteenth Century to 1950's*. University of Essex, Colchester, Essex 1994.
- Pulkkinen, Tuija, *Postmoderni politiikan teoria*. Gaudeamus, Helsinki 1998.
- Rauhala, Lauri, *Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä*. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta, osa 41. Tampereen yliopisto, Tampere 1993.
- Rossi, Leena-Maija, *Heterotehdas – Televisiomainonta sukupuolituotantona*. Gaudeamus, Helsinki 2003.
- Simpson, Mark (toim.), *Anti-Gay*. Freedom Editions, Lontoo 1996.
- Sipilä, Petri, *Sukupuolittettu ihminen, kokonainen etiikka – Onko sukupuoli oikein?* Gaudeamus, Helsinki 1998.
- Stälström, Olli, *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu*. Gaudeamus, Helsinki 1997.
- Wickman, Jan, *Transgender Politics – The Construction and Deconstruction of Binary Gender in the Finnish Transgender Community*. Åbo Akademi University Press, Turku 2001.

Radio-ohjelma

Ihmisyys itsessä ja toisessa - Jukka Hankamäki Markku Heikkisen kanssa saunan lauteilla. Oy Yleisradio Ab, 2004. <<http://www.yle.fi/yleq>>